

Magtymguly Pyragy -13: Rysgal teswiri

Category: Goşgular, Kitapcy, Magtymgulyny öwreniš, Nukdaýnazar, Sözler, Türkmen dili

написано kitapcy | 22 января, 2025

Magtymguly Pyragy -13: Rysgal teswiri

11. Rysgal teswiri

Türkmeniň güzeran, durmuş pelsepesinde bu düşünje uly orun tutýar. Rysgal – adamyň ýaşamagy üçin zerur maddy üpjünçilikdir. Rysgalyň çuňur ruhy hem-de ahlaky manysy bar. Ol ruhlaşdyrylan maddy nygmatdyr diýipdik. Ruhlaşdyrylan bolanda ruha baglanan, ruhy maksadyň serişdesi hökmündäki, ruha kömekçi bolan diýmekdir.

Ahlaky nukdaýnazardan rysgal diňe halal iş bilen gazanylýan maddy nygmat hem-de eşret bolmalydyr. Diňe şonda maddy baýlyk adama haýyr hem eşret getirip biler, onuň ömrünü manylaşdyryp biler.

Alla janly-jandarlary ýaradanda, ilki olaryň her görnüşine otuz ýyl ýaş berenmiş. Her gün haýwanlaryň her hili görnüşleri Hudaýyň dergähine gelip, özüne berlen ýaşy alyp gidýärmiş. Bir günem baýguşuň nobaty ýetipdir. Otuz ýaş berilýänini baýguşa-da aýdypdyrlar. Ol:

– Otuz ýaş diýyäniň näme? – diýip sorapdyr. Oňa otuz ýaşyň otuz ýyl ömürdigini aýdypdyrlar. Baýguş:

– Otuz ýyl näme? – diýip, ýene sorapdyr. Oňa her ýylyň dört pasyldan ybaratdygyny düşündiripdirler. Baýguş:

– Diýmek, men ömrüm paýawlaýanca, şol bir zadyň otuz gezek gaýtalanyп durandygyny görmeli-dä! – diýipdir. Oňa «şeýle» diýip jogap beripdirler. Onda baýguş:

– Maňa gaýtalanyп duran manysyzlyk gerek däl. Maňa şonuň bir ýyly ýeterlik. Galanyny kim islese, şoňa beräyiň – diýenmiş. Baýguşuň şeýle kanagatlylygyny, pespälligini hem oňňutlylygyny görüp, Allatagala oňa soran ýaşyny bermegi buýrupdyr, ýone şol

ýaşynyň içinde baýguuşuň bar rysgaly agzyna gelip dursun diýipdir.

Rowaýatdan görnüşine görä, hut kanagat hem pespälllik, giň göwrümlilik hem sabyrlylyk ýaly ahlak sypatlar rysgalyň we rysgallylygyň esasynda ýatýar. Rysgal ýone bir gazańc däl, ol gazańcyň bereketliliği hem haýyrlylygy. Gazańc – serişde, rysgal – maksat, gazańc – şert, rysgal bolsa amaldyr.

Magtymgulynyň rysgal baradaky pikirleriniň düýp manysy şeýleräkdir. Ol öz goşgularynda rysgalyň esasynda ýatýan maddy serişdäniň näderejede zerurdygyny kän nygtapdyr:

Goç ýigidiň ady çykmaž
Döwleti-maly bolmasa

– diýip, ol durmuşda şahsyýetiň özünü ykrar etdirmegi üçin malyň-zadyň zerurlygyny nygtaýar:

Ýoksullyk bir ýaman ýoldur,
Pakyr menem, golum galдыr,
Halal ryzk ber, kesp bildir,
Kimiýa atlyg ot islärin.

Maddy serişdäniň asla bolmazlygy – garyplyk adama nälaýyk peslik, ony kemsidiji hal hökmünde göz öňüne gelýär:

Bäş gün köňlün hoş etmäge,
Supra ýaýyp, nan dökmäge,
Abraý alyp, at etmäge,
Gollarynda bar gerekdir.

Ýa-da:

Ýalan dünýäde ýörmäge,
Döwlet ber, aşret sürmäge,
Ömür ekläp, gün görmäge,
Segsen ýyl pursat islärin.

Şahyr maddy döwletiň näme üçin gerekligini ýaňzydýär. Döwlet diýmek bolsa türkmen dilinde serişdelik hökmünde diýmekdir,

şertiň gürrüňini etmekdir. Şuňuň bilenem, rysgal bilen nebsiň arasyndaky taglymat ýörelgesi manysynda aratapawut ýuze çykýar. Rysgal maddylyga serişde, nebis bolsa ahyrky maksat hökmünde seredýär. Rysgalyň ahlaky-ruhy dereje bolany üçinem bu hakda söz açanda, Magtymguly biziň üçin, göräymäge, biribirinden ýat hem juda üzňe bolan düşunjeleriň ruhy baglanyşygyny yzarlaýar. Mysal üçin:

Pyragy, ýška ugraşdym.
Derýa girdim, möwje düşdüm.
Hor galmasyn puştba-puşdum –
Berkarar döwlet islärin.

Biziň gündelik aňmyzda, ýşk, ýşk derýasy, döwlet, maddy eşret ýaly düşunjeleriň hersi tas bir-biri bilen gabat-laşmaýan ugurlara degişli ýaly. Emma bularyň bary Mag-tymgulynyň taglymatynda ruhy düşunjeler bolup, şol ruhy esasda-da bitewüligi emele getirýärler. Yıkda bolmak – Allanyň ýadynda bolmak, ruhy taýdan sagdyn durmuşda ýaşamak. Ruhy sagdynlyk, durmuşa öz ruhy maksatlaryň, ýörelgeleriň bilen çemeleşmek hem maddy baýlyk babatda bellibir kesgitli ornuň eýelenmegine getirýär.

Döwlet – baýlyk däl, döwlet adamyň baýlyga ruhy gatnaşygy. Şol gatnaşyk esasynda-da milletiň öz-özünü gurnamaga, öz-özünü döretmäge bolan ukyby manysyndaky döwlet döreýär.

Haýsydyr bir taglymatçynyň, aýdaly, Magtymgulynyň setirleriniň manysyny yzarlanyňda, gapaldan seretseň, olarda ýok zady ýuze çykarýan ýaly bolup görünmegem mümkün. Emma beýle däl. Sözün diňe özüne gümra bolup otursaň, üýtgeşik zat tapmaýarsyň. Sözleriň manysy olaryň özlerinde, öz-özlüğinde däl-de, olaryň özara many gatnaşyklaryndadır. Çakmak daşynyň manysy onuň ot çykarýanlygyndadır. Ot hem daşyň özünden çykanok-da, olaryň bir-birine sürtülmesinden, ýagny özara gatnaşygyndan döreýär. Edil şonuň ýaly, çeper eseriň gözellik manysy, güýji-de onuň ýeke özünde däldir. Çeperçilik many hem güýç – okyjy bilen eseriň gatnaşygynda döreýän hadysadır. Hut şonuň üçinem okyjynyň derejesine görä, çeper eseriň dürli manylary bolup

bilýär.

Diýmek, eseriň ýa taglymatyň many ýorgudy kelläňdäki şygyrda-da bagly. Ýone beýikler hakda gürrüň gidende, meseläniň çatak ýeri bolýar. Biz beýlekileriň ruhy döredijiliginiň manysyny pikir arkaly ýuze çykarjak bolup dyrjaşýarys. Emma pikir hemiše hakykaty, şol sanda ruhy hakykaty-da dolap alardan, ony düşündirerden ejizdir. Magtymgulynyň gudratly güýjuniň täsiriniň anyk sebäbini pikir arkaly gözläp, ine, şu-da diýip görkezäýmek juda kyn. Bu hili sebäp balyk kimin sypjyk zat bolar eken. Magtymgulynyň täsirliliginı tekst derejesinde «tutmak» hem anyklaşdyrmak mümkün däldir. Meniňce, bu aýratynlyk parasatlylygyň esasy görkezijileriniň biridir.

Herhal, men setirleriň, şygyrlaryň özümde döredýän täsirlerine, duýgularyna salgylanyp gürrüň edýarin. Olaryň bitewi taglymata öwrülişini yzarlamaga çalyşýaryn. Şeýle taglymatyň sütünleri bolsa gürrüňi edilýän aýry-aýry ruhy-ahlak düşünjelerdir. Şol düşünjeleriň eteginden tutagada yzyna düşüberseň, olar seni taglymatyň içki ulgamlaryna alyp gidýär. Olar diňe taglymaty däl, biziň özümizi-de düşündirmäge puryja berýär. Ine, mysal üçin, türkmende «Rysgaly kowalap alyp bolmaz» diýen ynanç bar. Bu ynanjyň esasy nämede? Öz ýaltalygyň ýaşyrmak, ýuwmarlamak islegimi, özüňi jepa goýmazlyk islegimi?

Magtymgulynyň rysgala garaýsy muňa jogap berýär. Sarsmaz düşünjä görä, rysgal Hudaýyň ygtiyaryndaky zat, Hudaýyňam kime, haçan, näçe berjegini özi bilýär. Şonuň üçinem adamyň öz ýanyndan her hili göwün ýüwürtmeleri, hasap-hesibi meseläni çözmeýär:

Taňry giň eýlese bende köňlünü,
Ryzk agzyna girer, tutsaň elini.
Döwlet güzer etse, tapar ýoluny –
Geler bolsa, gider bolsa, ýat ýagşy.

Emma şahyryň «ýat ýagşysyna» şertli düşünmeli. «Çöpüň başyny galdyrma-da, ýatyber» diýen many çykaryp bolmaz. Magtymgulynyň şu pursatda esasy nygtamak isleýän zady – onuň Hudaýa berk

ynanjydyr. Rysk meselesi-de şol ynanjyň bir jäheti bolup gelýär. Ýörite rysk meselesine seredilenliginde, «ýatybermek» pikiriniň öne sürülmeyejgi düşnüklidir.

Şeýlelikde, hakykatyň manysy pursadyň aýratynlyklaryna bagly bolýar. Bir pursatda – Hudaý bilen baglanyşygy jähetinden seredeniňde, rygal hakykatynyň bir manysy açylýar. Magtymgulynyň ruhy taglymatynda meseläniň hut şu tarapyna esasy üns berilýär. Ylaýta-da, onuň çeperçiligiň iň ýokary derejesinde bolan mynajatlarynda rygal Hudaýyň adama beren beýik hem ruhy nygmaty diýlip görkezilýär. Mynajatlar türkmen edebiýatynyň hem pelsepesiniň milli reňkli we owaz-ly ajaýyp hadysasydyr.

Durmuş, dünýä şeýle guralypdyr, maddy serişde adama juda zerur zat. Zerurlygynyň sebäbi adamyň ýetmeli bellibir derejesi şoňa bagly bolup durýar. Şonuň üçinem Magtymguly Hudaýa mynajatlarynda rygaly aýratyn mesele edip goýýar:

Ýa, Ýaradan Kadyr, gudratly Jepbar,
Armanda goýmagyl, ýa, Züljelalym!
Nebsimiň raýynda keremli Gapbar,
Permanda goýmagyl, ýa, Züljelalym!

Mynajatyň başynda eýýäm nebis hakynda söz açylýar. Nebsiň rygalyň çövre yüzüdigini göz öňünde tutanyňda, bu ýerde öz-özünden rygalyň gürrüni bar diýip bolar. Şahyr nebsiň ugrunda entetmäweri, nebsimiň guly etmäweri diýip, Hudaýa mynajat okaýar. Munuň özi adam ömrüni manysyzlyga öwürmäweri diýmeli aňladýar. Meselä, pikire ruhy taglymat nukdaýnazaryndan seredeniňde, bendiň soňky iki setirindäki dileğden hut şu hili many gelip çykýar. Mynajatyň galan tutuşlygy eseriň çözümlü meselesini biziň dogry kesgitländigimize oňat şaatlyk edýär:

Tenim dertli kylma, özümni gallaç,
Könlüm giň et, goýma aj-u-ýalaňaç...

* * *

Saklagyl gaýgydan-gamdan, mähnetden,
Haly kylma dünýälikden-döwletden...

Rysgalyň çeşmesi – göwnügiňlik, nebsiň duşmany-da – göwnügiňlik. Ahlaky sypat hökmünde göwnügiňlik kyn pursatlarda, ylaýta-da, maddy mätäçlikde ruhy taýdan pese düşmezligi, ejizlemezligi, erkiňi ýitirmezligi aňladýar. Şygryň bütin dowamynda gaýtalanýan zalym, namart, duşman diýen kesgitleme – sypatlandyrmalar, elbetde, nebsi hem-de nebisjeň kişileri aňladýar. Şahyryň esasy aladasy şularyň öňünde pese düşmezlikdir. Diýmek, Hudaýdan rysgal dilemek – mertebä esas hem puryja dilemekdir:

Kadır jepbar, senden dilegim kändir,
Sen meni namarda mätäç eýleme!
Hazynaňdan bergil meniň ryzkymy,
Bendäňi bendäňe mätäç eýleme!

Rysgalyň ruhy netijesiniň birini – mertebäni öň görkezen bolsak, bu ýerde onuň ikinji bir ahlaky netijesi – buýsançlylyk görkezilýär. Özüňce bar-ýok, namart adamyň öňünde ýüzüňi saraltmazlyk, el sermezlik buýsançlylygyň aňrybaşydyr. Her bendä öz rysgalyny bermek Allanyň iň beýik adalatlylygydyr.

Ähli ýaramazlyklar mynasyp däl adama mätäç bolmakdan başlanýar. Maddy mätäçligiň soňuna çykmak üçin ahlaky gymmatlygyny ýitirýän adam işigaýdan adamdyr. Çünkü onuň öz-özüne hormaty hem sylagy ýityär, ol aýak astyna düşýär, serişdä hem oýnatga, oýnaga öwrülýär. Tamakinçilik, açgozluk, özgä baknalyk adamyň içki ruhy-ahlak sütünlerini öňli soňly opurýar. Onsoň onuň üçin ruhy düşunjeleriň manysy ýityär, jemgyýetçilik ýörelgelerine-de bilniksizden ägirt uly zyýan ýetýär:

Magtymguly, Hakdan dile baryny,
Dilär bolsaň, dile öz imanyň.
Abat eýle iki gözüm nuruny,
Sag gözüm sol göze mätäç eýleme!

Ine-de, ahyry imana geldik. Rysgal, nebis, iman ýaly oňyn-uttersin ruhy-ahlak düşunjeleriň özara içki gatnaşyklary hem

özbuluşly baglanyşyklary ruhy taglymaty kemala getir-yär. Nebis – gulçulyk, rygal – mertebelilik, iman bolsa – ahlaky azatlykdyr. Ahlaky azatlyk – ýaramaz niyetlerden, meýil-lerden azatlykdyr, adamyň içki ruhy erkinligidir. Munuň özi adamyň öz-özüniň, öz ynsabynyň öňünde kelle ýalaňaçlap bilmegi we ynsabynyň gözüne müýnsüz, buýsançly bakyp bilmegidir. Şeýle şahsyýet örän uly güýçdür. İçki taýdan azat Adamy daşky şertler dyza çökerip bilmez, gul edip bilmez. Şeýle adamy siller almaz, suw syndyrnaz, ýel çekmez.

Yöne biz şu wagta çenli rysgalyň diňe bir jähetiniň – Hudaýa baglylyk tarapynyň gürrüňini etdik. Elbetde, Magtymgulynynň ruhy taglymatynda meseläniň, esasan, şu tarapy köp işlenilipdir. Emma munuň ikinji bir möhüm jäheti – adamyň öz işi hem jogapkärliliği bilen bagly tarapy-da bar. Türkmen ahlaky aňynda muňa uly ähmiýet berlendigi gürrüňsizdir.

«Alla rygal berjek bolsa, tükge düşüp, başyňy basyryp ýatsaňam berýär» diýen gürrüň öňem biriniň gulagyna köp degipdir. «Hudaý berse guluna – getirip goýar ýoluna», «Hudaý berjek bolsa, tüýnükdenem uzadar» diýen atalar sözem bar bizde.

Ine, onsoň aýdylýan gürrüniň cynlygyny-ýalanlygyny bu kişi öz synagy bilen barlap görmek isläpdir. Ol obadan çykypdyr-da, kän adam-gara barmaýan çöl-beýewanda basyrynp ýatyberipdir diýýä. Bir gün geçipdir – görünýän ýok, iki gün geçipdir – halyndan habar alýan ýok, üç gün geçipdir – barmysyň diýýänem ýokmuş. Bendäni açlyk hem teşnelik kösäp başlapdyr. Emma gelmeze过分 dönen dördünji gün weli, bir geçip barýan kerwen dahyl boldy diýýä. Ýakynynda kerweniň düslänini gören kişi öňküsi ýaly, gyrymsy agaja bukulyp ýatyberipdir. Birdenem düslän kerweniň içinden bir adam gyrymsy agaja tarap gaýdypdyr. Gelibem, ýaňky bukulyp ýatanyň gabadynda oturypdyr. Niýeti çola ýerde buşukmak eken. Onuň niyetini aňlan bende nälaç «ähem!» diýip, ardynyramaly bolupdyr. Kerwençi birhili bolup, zöwwe ýerinden galýar-da:

- Sen näme işleyäň-how bu taýda? – diýenini duýman galýar. Beýleki «Aý, ýatyrynda» diýipdir.
- Ýatan bolsaň, tur, ýör, çay-çören edineli – diýip, kerwençi

ony düşelgä tarap alyp gaýdýar. Garnyny doýran synag-çy kişi şondan obasyna gaýdyberipdir.

Obanyň ýagdaýy özüňe belli. Gelipdirler dumly-duşdan: «Nähili boldy-da, nähili boldy?» diýsip. «Ýeri, ýatsaňam berýäni çyn ekenmi?» diýip, ondan sorapdyrlar.

– Berýäni-hä çyn weli, özüňdenem bir «ähem!» gerek ekeni – diýip, ol jogap beripdir.

Rysgal meselesinde adamyň öz üstüne-de uly jogapkärçilik hem borç düşýär. Meseläniň şu tarapy Berkadar döwletiň bagtyýarlyk zamanynda hasam güberçekleyär, munuň ähmiýeti has-da artýar. Sebäbi Berkadar döwletiň bagtyýarlyk zamany – munuň özi milletiň we her bir adamyň hut öz ruhy döredijilik zamanydyr. Bu türkmen halkynyň müňlerce ýyl-lyk taryhynda hil taýdan bütinleyt täze sözüň çyn manysynda görlüp-eşidilmedik eýýamdyr. Türkmeniň ruhunda ýatan döredijilik gorlary-mümkinçilikleri ýuwaş-ýuwaşdan ýuze çykyp ugraýar.

Taryhy döredijilik işi, ilkinji nobatda, Garassyz milli döwletiň döredilmeginde aýan bolýar. Halkyň taryhynda bu düýpli hem üýtgesik hadysadır. Döwletiň döredilmegi hem berkemegi irginsız taryhy döredijilik işi bolup, munda milletiň ähli ruhy, ykdysady hem ahlak mümkünçilikleri, ukyplary doly güýjünde işledilýär. İş ýüzünde bu milletiň hemmetaraplaýyn kämilleşip başlaýan zamanydyr.

Belent mertebeli Prezidentimiz bu zamany özuniň ýadawsyz tagallalary, ajaýyp başarnygy, gujur-gaýraty netijesinde Berkadar döwletiň bagtyýarlyk zamanyna öwürdi. Magtymgulynyn «çoh garaşan ajap eýýamy» türkmen halkyna ýar boldy. Türkmenistan döwletimiz bu gün jenneti mekana öwrüldi. Bu ajap mekanda toýlarymyz toýlara ulaşýar. Magtymguly Pyragynyň doglan gününiň 290 ýyllagy mynasybetli geçirilýän dabara hem şol toýlaryň biridir.

Toýlar toýlara ulaşsyn!

Osman ÖDE.

Magtymgulyny öwreniș